

SÜNBUZÂDE VEHBÎ'NİN KOCA RAGIP PAŞA'YA YAZDIĞI İYDİYE KASİDE

H. Dilek BATİSLAM¹

ÖZET

Sünbülzâde Vehbî XVIII. yüzyıl Divan şairlerindedir. Maraşlı olan Vehbî, ilköğrenimini burada tamamladıktan sonra İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'da yazdığı kasideler ve tarihler sebebiyle dönemin önemli şahsiyetlerinin meclislerine girme imkânı bulmuştur. Memuriyet hayatına müderrislikle başlayıp kadılıkla sürdüren şair, hâcegân rütbesi alıp mühimme yazıcılığı da yapmıştır. Çeşitli devlet dairlerinde görevlendirilen şairin döneminin devlet adamlarıyla da yakınlığı olmuştur.

Koca Ragıp Paşa, XVIII. yüzyıl Divan şiirinin hikemî şiir anlayışını sürdüren önemli bir şair ve devlet adamıdır. Şairliği ve devlet adamlığı nedeniyle XVIII. yüzyılın ilgi ve saygı gören simalarından biridir. Divan sahibi Koca Ragıp Paşa'nın Divanı'ndaki şiirler arasında kasidelerin az yer alması dikkati çeker. Şair, fazla kaside yazmamakla birlikte çağdaşı ya da dostu olan başka şairler onun devlet adamı kimliğine bağlı olarak kendisine kaside sunmuşlardır. Koca Ragıp Paşa'ya kaside sunan şairler arasında Sünbülzâde Vehbî'nin yanı sıra kaynakların çoğunda şairin yakın dostları olarak adları sıklıkla anılan Haşmet ve Fitnat Hanım da bulunmaktadır.

Bu makalede, Sünbülzâde Vehbî'nin çağdaşı Koca Ragıp Paşa için yazdığı 29 beyitlik ıydiyye kaside incelenip değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sünbülzâde Vehbî, Koca Ragıp Paşa, Kaside, İydiyye.

THE QASIDA OF BAIRAM WRITTEN BY SÜNBUZÂDE VEHBÎ TO RAGIP PASHA

ABSTRACT

Sünbülzâde Vehbî is one of the Divan poets in 18th century. Vehbî who is from Maraş studied the elementary school in here and moved to İstanbul. He found opportunity to meet some important people in İstanbul by writing qasidas and history writings. He started his business life as a teacher and ended being a qadi. And also he got the degree of 'hâcegân' and became a writer of urgent affair. He was charged in a government duty so he was close to many government people.

Koca Ragıp Pasha was a statesman and an important poet who was following the reasonable poem system of 18th century of Divan poem. He was a respectable and attractive man because of being poet and statesman in 18th century. In Koca Ragıp Pasha's Divan there are only very few qasidas which is interesting. Many of his poet friends wrote qasidas for him regarding his statesman personality even he didn't write

¹ Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, batislam@cu.edu.tr

so many qasidas. Sünbülzâde Vehbî was one of the poets who wrote qasidas for Koca Ragıp Pasha; besides him some writings say that his best friends Haşmet and Fitnat Hanım also wrote qasidas for him.

In this article, Sünbülzâde Vehbî's qasida of bairam which was 29 couplets written for Koca Ragıp Pasha will be examined and appraised.

Key Words: Sünbülzâde Vehbî, Koca Ragıp Pasha, Qasida, Bairam

Sünbülzâde Vehbî Maraş'ta Sünbülzâdeler diye bilinen bir aileye mensuptur. Dedesi devrin Maraş müftülerinden Mehmed Efendi'dir. Babası Râşid Efendi de âlim ve şairdir. Çocukluğunun ve gençliğinin bir kısmını Maraş'ta geçiren Sünbülzâde Vehbî daha sonra İstanbul'a gitmiştir. Padişahlara ve döneminin önde gelen başka devlet adamlarına kasideler sunarak onlarla dostane ilişkiler kuran şair, bu sayede Rumeli ve Anadolu'nun birçok yerlerinde kadılıklarda bulunmuştur. İran'a elçi olarak gönderilmiştir. İran'dan döndükten sonra hâmlerinin güçten düşmesi sebebiyle yedi yıl yoksulluk içinde yaşayan Vehbî, sadrazam Halil Hamid Paşa'nın ilgisi sayesinde tekrar kadılığa dönebilmiştir. Sünbülzâde Vehbî Rodos'ta kadıyken Osmanlı Devleti'ne ihanet eden Şahin Giray'ın idam edilmesinde etkili olmuştur. Kadılıktan azledilip Rodos'tan İstanbul'a dönen Vehbî, divanını tamamlayarak III. Selim'e sunmuştur. III. Selim dönemi Vehbî'nin hayatının en parlak devresi olmuştur. Bu dönemde "sultanü's-şuarâ" unvanını alan şair, Manisa, Siroz ve Manastır'da kadılık yapmıştır. Vehbî'ye son olarak Bolu kadılığı verilmiştir. Ömrünün kalan kısmını İstanbul'da geçiren şair, 1809'da vefat etmiştir (Kuru, 2010, s. 140; Yenikale, 2011, s. 12-18).

Vehbî'nin Tuhfe-i Vehbî, Divan, Lutfiyye, Nuhbe-i Vehbî ve Şevkengiz olmak üzere beş eseri vardır. Farsça-Türkçe bir sözlük olan Tuhfe-i Vehbî manzum sözlükler içinde ilgi gören sözlüklerdendir. Önceki sözlüklerde bulunmayan bazı Farsça kelimelere yer vermesi nedeniyle dikkati çeken sözlük, okullarda ders kitabı olarak da okutulmuştur. Sünbülzâde Vehbî Divanı 1253'te Bulak'ta basılmıştır. Altı bölümden oluşan hacimli divanda farklı başlıklar altında; Arapça şiirler ve Farsça Divançe'nin yanı sıra kasideler, tarihler ve gazeller yer alır. Nuhbe-i Vehbî Arapça-Türkçe manzum bir sözlüktür. Tuhfe'den daha hacimlidir ve bu eserde de Tuhfe'de olduğu gibi az bilinen kelimelere yer verilmiştir. Eser III. Selim'e sunulmuştur. Nuhbe, uzun süre derslerde okutulmuş, birkaç kez basılmış ve şerhleri yapılmış bir sözlüktür. Lutfiyye, Vehbî'nin oğlu Lutfullah için yazdığı, Nâbî'nin Hayriyyesine benzer özellikler gösteren nasihatnâme türü mesnevisidir. Edebî değerinden çok Osmanlı toplumuna yönelik değerlendirmeleriyle dikkati çeker. Şevkengiz bir zendost ile bir mahbûb dost tipinin çeşitli özelliklerinin anlatıldığı münazara türündedir. Mesnevi biçiminde yazılmış olan eserde mahallileşmenin etkileri özellikle dil ve anlatımda görülür. Sünbülzâde Vehbî'nin mensur yazılarını içeren Münşeât'ı bir yangında yok olmuştur. Ancak, bazı mektup örneklerine yazma mecmualarda ya da inşâ örneklerinin derlendiği eserlerde rastlanmaktadır (Kuru, 2010, s.141; Yenikale, 2011, s. 18-20).

Döneminin tanınmış şairlerinden ve âlimlerinden olan Vehbî zevk ve eğlenceye düşkünlüğüyle bilinir. Şiirlerinde de yer yer bu özelliğin yansıdığı görülür.

Vehbî'nin şiirlerinde mahallî unsurlar da vardır. İstanbul'u çeşitli özellikleriyle anlattığı şiirlerinde Nedîm etkisi hissedilir. XVIII. yüzyılın son sultanı'ş-su'arâsı kabul edilen Vehbî'nin şiirleri teknik ve biçim bakımından sağlam olmakla birlikte içerik açısından her zaman çok derinlikli ve başarılı bulunmamıştır (Şentürk- Kartal, 2004, s. 417-418).

Divan edebiyatının hacimli divanlarından biri sayılan Vehbî Divan'ında kasideler önemli bir yer tutar. En çok Nef'î'nin kasidelerine nazire yazan şair, Bâkî'nin "sünbül" kasidesine ve Sâbit'in Ramazaniyye'sine de nazire yazmıştır. Sünbülzâde Vehbî, III. Selim başta olmak üzere I. Abdülhamid ve III. Mustafa'ya çok sayıda kaside sunmuş, devrinin hemen hemen bütün sadrazamlarına ve şeyhülislamına kasideler sunarak mansıb isteklerini bu şekilde ifade etmiştir. İran sefaret dönüşünde yazdığı "Kaside-i Tannâne", Rodos'ta Şahin Giray'ın katli ve mahkemesinin basılarak kendisinin hapsedilmesi üzerine yazdığı "Kaside-i Tayyâre", bir tür poetika sayılabilecek "Kaside-i Kelâmiyye" (Sühan Kasidesi) gibi kasideleri geleneğin dışında farklı özellikleri olan kasidelerdir. Bu ilginç kaside örnekleri ve Divanı'ndaki kaside sayısının çokluğu dikkate alınarak Sünbülzâde Vehbî'ye kaside şairi denilmesi uygun olur (Yenikale, 2011, s. 22-23).

Bâkî, Fehîm, Sâmi, Münîf gibi şairlere nazire yazmakla beraber Vehbî'nin en çok etkisinde kaldığı şairler Nef'î, Sâbit ve Nedîm'dir. Edebî sanatların hemen hemen hepsinin güzel örneklerinin yer aldığı Divan'da îhâm, cinas, tevriye ve telmih sanatları dikkati çeker. Hatta Sünbülzâde Vehbî'nin bir îhâm sanatı ustası olduğu söylenilir (Yenikale, 2011, s. 23-24).

Çok sayıda kaside yazan, bir kaside şairi olarak kabul edilen ve kasidelerinde bazı yenilikler görülen Vehbî'nin Divanı'nda 52 kaside bulunmaktadır. Kasideler, Divan'da sunuldukları kişiler dikkate alınarak düzenlenmiştir. Divan'daki kasideler arasında bulunan 24. kaside bir ıydiyedir ve Koca Râgıp Paşa için yazılmıştır (Yenikale, 2011, s. 27).

Vehbî'nin ıydiye kaside yazdığı Koca Râgıp Paşa, verilen görevleri hakkıyla yerine getiren, üstlendiği sorumlulukları başarıyla taşıyan XVIII. yüzyılın önemli devlet adamlarından biridir. Osmanlı devletinin sıkıntılı bir döneminde altı yıldan fazla sadrazamlık görevini yürüten Koca Râgıp Paşa, genç yaşta devlet memuriyetine girmiştir. Kâtiplik, mektupçuluk, defter emniyeti vb. görevlerle bazı devlet adamlarının yanında bulunmuş, özellikle Bağdat defterdarlığı sırasında Bağdat kuşatmasının başarıyla sonuçlanmasını sağlamıştır. Bu dönemdeki çabası ve gayreti nedeniyle maliye tezkireciliği görevine getirilmiştir. Daha sonraki dönemlerde de kabiliyeti dikkate alınarak Koca Râgıp Paşa'nın devletlerarası görüşmelerin çoğuna Osmanlı devletini temsilen katılması uygun bulunmuştur. Çok çeşitli görevler üstlenen Paşa 1757 yılında sadaret makamına getirilmiştir. Kendisini bu makamdaki uzaklaştırmak isteyenlere karşı mücadele ettiği gibi, devlet bütçesinin gelirlerini arttırmak için de çaba göstermiştir. Bütçe gelirlerini giderden fazla hâle getirdiği için ödüllendirilerek padişahın kız kardeşi ile evlendirilmiştir. Koca Râgıp Paşa, ekonomik tedbirlerin yanı sıra askerlik alanında yenilikler yapılması, imar faaliyetlerinin geliştirilmesi, İstanbul'un imar ve ıslahı vb. önemli işlerle uğraşmıştır. Son zamanlarını İstanbul Koska'da bir külliye yaptırarak geçiren Koca Râgıp Paşa 1763'te vefat etmiştir (Aydiner, 2007, s. 404-405).

Râgıp Paşa sadece iyi bir devlet adamı olarak değil; nükteleri, zengin kitaplığı, kendi adına yaptırdığı İstanbul Laleli'deki kütüphanesi, şairliği, sohbetleri ve âlimlere, şairlere verdiği değerle kültür hayatına da önemli katkılarda bulunmuştur. Görev yaptığı yerlerde âlimler, mutasavvıflar ve şairlerle yakınlık kurmuş, kendisine pek çok kitap ve şiir ithaf edilmiştir (Yorulmaz, 1998, s. 18-19; Aydın, 2007, s. 405). Devlet adamı kimliği dolayısıyla döneminin şair ve âlimleriyle yakından ilgilenen Râgıp Paşa'nın çağdaşı bazı şairlerle olan yakınlığı diğerlerinden farklıdır. Bu şairler arasında özellikle Haşmet ve Fitnat'ın ayrı bir yeri olduğuna kaynakların çoğunda dikkat çekilmiştir (Yüksel, 1977a, s. 23-33; Demirbağ, 1999, s. 52-57). Râgıp Paşa ile isimleri birlikte anılan Haşmet ve Fitnat Hanım da Koca Râgıp Paşa için şiirler yazmışlardır. Haşmet'in kasidelerinden biri Koca Râgıp Paşa Sadrazam olduğu tarihte (1 Mart 1757), Paşa'ya sunulan "târihi mutazammın" 46 beyitlik "tevfik" redifli kasidedir. Kasidede Râgıp Paşa'nın edasını yansıtan, övülenin bir şair ve âlim olduğunu hissettiren, Paşa'nın sanatkârlığına ve âlim yanına dikkat çeken beyitlerin yanı sıra klasik kasidelerde görülen alışılmış beyitlere de yer verilmiştir. Haşmet kasidesinde Paşa'ya karşı duyduğu saygı ve sevgiyi, ona verdiği önemi ifade etmeye çalışmış, kasidesinin özgünlüğü ile de övünmüştür. Kasidede Râgıp Paşa-Haşmet ilişkisinin bazı yönlerini ortaya çıkaran bilgiler de vardır. Söz konusu bilgilerden iki şairin gençlik yıllarını birlikte geçirdikleri, Râgıp Paşa'nın Haşmet'i koruyup gözettiği anlaşılmaktadır. Haşmet'in bu kaside dışında Râgıp Paşa için yazılmış başka şiirleri, Râgıp Paşa'nın gazellerine nazireleri olduğu bilinir (Yüksel, 1977a, s. 23-27).

Şair Fitnat'ın Divan'ında da Koca Râgıp Paşa'ya duyduğu saygı ve yakınlığı gösteren şiirler yer alır. Bu şiirler arasında Paşa'nın sadrazam oluşuna yazılan "tarih", "kendin gösterir" redifli gazeline nazire gazel ve bir "muammâ" sayılabilir. Fitnat'ın yazdığı şiirler, Râgıp Paşa'nın sanatına ve kişiliğine değer verdiğinin göstergesidir (Yüksel, 1977a, s. 32-33).

Râgıp Paşa, dostu olan şairlerin onun için yazdığı şiirlerden de anlaşılacağı gibi çok yönlü kişiliğiyle dirayetli ve kabiliyetli bir devlet adamı, geleceği gören kültürlü bir eğitimci, başarılı bir maliyeci ve konuştuğu dili çok iyi kullanan usta bir şair olarak döneminde daima ilgi ve saygı görmüştür. Döneminin şairlerinin yanı sıra daha sonraki dönemde de birçok şair üzerinde şiirleriyle, hikmetleri ve berceste mısralarıyla etkili olmuştur (Yorulmaz, 1998, s. 18-19; Demirbağ, 1999, s. 51-57; Aydın, 2007, s. 405). Râgıp Paşa, Şeyh Galip ve Nedîm'le birlikte anılarak üstat şairlerden sayılmıştır. Râgıp Paşa'nın etkilendiği şairler arasında İranlı şairlerden Sâib-i Tebrîzî, Şevket-i Buhârî ve Tâlib-i Âmûlî vardır (Demirbağ, 1999, s. 42-46). Divan şairlerinden ise Nâbî, Nef'î, Nedîm ve Necâtî Koca Râgıp Paşa'yı etkilemiştir (Demirbağ, 1999, s. 24-41). Paşa, ayrıca Nâbî ekolü olarak bilinen hikemî şiirin XVIII. yüzyıldaki en önemli temsilcisi olarak kabul edilmiştir. Şiirlerinde atasözleri ve deyimleri sıkça kullanan Râgıp Paşa'nın bazı beyitleri atasözü gibi günümüzde de kullanılmaya devam etmektedir. Dönemin etkisinde olduğu Sebk-i Hindî akımına çok rağbet etmeyen Râgıp Paşa'nın şiirlerinde düşünce mazmunun arkasında gizlenmek yerine doğrudan söylenmiştir. Şairin şiirlerine devlet adamı kimliği ve bilgeliği de yansımıştır (Şentürk- Kartal, 2004, s. 417-418). Râgıp Paşa'nın Münşeât-ı Râgıp, Fethiye-i Belgrad, Tahkik ve Tevfik, Divan-ı Râgıp, Mecmûa-i Râgıp Paşa, Sefinetü'r-Râgıp ve Definetü'l-Metâlib, Aruz Risalesi ve Tercüme-i Matla-ı Sa'deyn adlarıyla bilinen eserleri vardır (Yorulmaz,

1998, s. 53-54; Aydın, 2007, s. 405-406). Koca Râgıp Paşa'nın eserleri, şiirleri ve divanıyla ilgili bazı incelemeler de yapılmıştır (Yüksel, 1974-1977a-b; Yorulmaz, 1998; Demirbağ, 1999; Kesik, 2009; Kesik, 2013).

Sünbülzâde Vehbî ve Koca Râgıp Paşa'nın yaşadığı XVIII. yüzyıl, pek çok değişikliğin olduğu ve Osmanlı Devleti'nin gerilemeden çözülmüşe ilerlediği dönemdir. Divan şiiri açısından da değişim ve dönüşümün başladığı yüzyıldır. Vehbî'nin Koca Râgıp Paşa için yazdığı kasideye geçmeden önce XVIII. yüzyılda kasidede görülen farklılıklardan da söz etmek gerekir. Kaside nazım şeklinin özellikleri ve tarihsel süreç içinde geçirdiği değişimle ilgili bazı çalışmalar bulunmaktadır (Çavuşoğlu, 1986, s. 17-77; Maziöğlu, 1992: s. 80-96; Pala, 2001, s. 564-566; Aydemir, 2002, s.133-168; Tökel, 2005, s. 1-18; Karavelioğlu, 2007, s. 253-270; Mengi, 2010, s. 148-162; Aynur-Çakır-Koncu vd., 2013). Söz konusu çalışmalarda kasidenin biçiminde ve içeriğinde meydana gelen değişikliklerin yanı sıra kasidede işlenen konuların başka nazım şekilleriyle anlatılmasına türler ve şekiller arası geçişlere, anlayış ve yöntem farklılıklarının giderek arttığına dikkat çekilmiştir. Divanlardaki geleneksel kasidelerin yerini yenilik arayışlarının da etkisiyle gazel şeklinde yazılmış methiyeler almaya başlamıştır. Mesnevinin imkânları kasidede denenmiştir. Klasik divan düzenlerinde karşılaşılmayan şekilde, kasideler hiyerarşiye göre değil kronolojiye dikkat edilerek sıralanmıştır. Kişiler yerine kavramlar için kaside yazılmaya başlanmıştır. Kâni'nin "sadakat" kasidesiyle Sünbülzâde Vehbî'nin "sühan" kasidesi bu tür örneklerdendir (Özgül, 2006, s. 207-213; Mengi, 2010, s. 148-162).

Divan edebiyatında teşbîb (nesîb) bölümlerinde bayramdan söz edilen, bayram dolayısıyla yazılan kasidelere ıydiye, bayramiye adı verilir. İydiyeler, Divan şairlerinin bayramlarda; ıyd-i fitr (ramazan bayramı) ve ıyd-i adhâ (kurban bayramı) devlet büyüklerine sundukları kasidelerdir. İçerik açısından ıydiyeler teşbîb, methiye ve dua olmak üzere temelde üç bölümden meydana gelirler. Bazı istisnalar dışında ıydiyelerin uzunluğu ortalama otuz-kırk beyittir. Kalıplaşmış başlıklarla ya da başlıksız yazılan ıydiyelerde XVI. yüzyıldan sonra uzun Farsça başlıklar kullanılmıştır. İlk ıydiyenin ne zaman ve hangi şair tarafından yazıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak XV. yüzyıl Divan şairi Ahmed Paşa'nın divanındaki iki ıydiyenin türün bilinen ilk örnekleri olduğu düşünülmektedir (Uzun, 1999, s. 222-223).

Bayrama göre değişse de ıydiyelerde, genellikle bayrama kavuşmanın sevinci ve coşkusu, bayram günlerinin nasıl geçirilmesi gerektiği, bayram yerleri, törenler ve eğlenceler tasvir edilir. Başlangıç dönemi ıydiyelerinde kaside yazılan kişilere yönelik, kalıplaşmış, geleneksel övgüler yer alırken özellikle, XVIII. yüzyıldan sonraki örneklerde kalıpların dışına çıkılarak mahallî ve yerli unsurlara daha çok yer verilmiştir (Uzun, 1999, s. 223).

Ramazan bayramı şevval hilâlinin görünmesiyle başladığından ramazan ıydiyelerinin ilk beyitlerinde ramazâniyelerdeki gibi hilâl ile ilgili mazmunlar bulunur. Kurban bayramı dolayısıyla yazılan ıydiyelerde nükteler kurban merkezlidir. İydiyelerin övgü bölümü diğer bölümlere göre daha uzun olup övülen kişinin özellikleriyle bayramlar ve bayramlarda yaşananlar arasında edebî sanatlardan yararlanılarak çeşitli ilgiler kurulmuştur. Dua beyitleri ıydiyelerin sonunda yer alır (Uzun, 1999, s. 223).

Sarayda ve devlet kademelerindeki bayramlaşma törenleri, halk arasındaki bayram ziyaretleri, kına yakma, el öpme, bahşiş verme, hediyeleşme, mesire yerlerine gitme vb. bayram gelenekleri ile ilgili tasvirler de ıydiyelerde sıkça yer alır. İstanbul'un Eyüp, Kâğıthane, Sâdâbâd, At Meydanı, Vefa, Tophane, Üsküdar gibi gezinti ve eğlence yerleri de bayram şiirlerinde anlatılmıştır. Ayrıca müzik de bayram kutlamalarının önemli bir unsuru olarak çeşitli yönleriyle bayram kasidelerinde ele alınmıştır (Uzun, 1999, s. 223-224).

Sünbülzâde Vehbî bir kaside şairidir. Vehbî'nin kasideleri hem sayıca çokluğu hem de geleneksel kasidelerden ayrılan yönleriyle dikkati çeker. Şairin Koca Râgıp Paşa için yazdığı incelediğimiz kaside; biçim, içerik, dil ve anlatım özellikleri dikkate alındığında büyük ölçüde kaside geleneğine uygun görünmektedir. Kasidede kullanılan başlık şiirin Râgıp Paşa'ya yazılmış bir bayram kasidesi olduğunu ifade etmektedir. Kaside 29 beyittir. İlk 5 beyit nesib bölümüdür. 6. beyit methiyeye geçişi sağlayan girizgâh beytidir. 7-20. beyitler arasında Paşa'nın övgüsü yapılmış 21. beyitte tegazzüle geçileceği haber verilmiştir. 22-26. beyitler arasında 5 beyitlik gazel vardır. 27. beyit duaya geçiş beytidir. Son iki beyitte de dua edilerek kaside bitirilmiştir. Kasidede genel olarak klasik kasidelerde olan hemen hemen bütün bölümler (fahriye hariç) bulunmaktadır. Beyit sayısı açısından kaside 29 beyit olduğu için genel olarak alt sınır kabul edilen 33'ten az beyitlidir. Kasidenin vezni sık kullanılan aruz vezinlerindedir. Kasidede redif yoktur. Kafiyeli kelimelerin benzerleri farklı beyitlerde aralıklı olarak "hilâl-i şevvâl-mâh-ı şevvâl" ya da "nûr-ı kemâl-İbn-i kemâl" örneklerindeki gibi tekrar edilmiştir.

Kasidenin nesib bölümündeki beyitlerde kaside ramazan bayramı nedeniyle yazıldığı için ramazaniyelerde olduğu gibi daha çok hilalle ilgili tasvir ve benzetmelere, hilalin özelliklerine, bayramın habercisi olduğuna yer verilmiştir. Girizgâh beytinin ardından gelen methiye bölümünde Cem, Vassâf-ı hayâl, İbn-i Kemal, İbn-i Abbâd gibi tarihsel kişilerden de söz ederek şair, Râgıp Paşa'nın kişisel özellikleri ve vasıflarıyla ilgili övgüler yapmıştır. Övgüler Paşa'nın kişilik özellikleri, vezirliği, olgunluğu, aklı, kararları, hikmet sahibi olması, şairliği, inşâ yazarlığı vb. yönleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Tegazzüldeki gazel âşikâne olmakla birlikte kasidenin ıydiye olması nedeniyle "oruç bozmak, ayrılık orucu, kavuşma bayramı" gibi ramazan ve bayramla ilgili benzetme ve hayallere de rastlanmaktadır. Gazelde bulunan "câme-i al, şal, gülgülî şal, şuh, âteşin ruh" vb. unsurlar Nedîm'in gazellerindeki edayı çağrıştırmaktadır. Dua bölümünde bayram müjdesinin verdiği sevinçten, günlerin bayram gecelerin kadir gibi binlerce ay ve yıl devam etmesi isteği dile getirilmiştir.

Dil ve anlatım açısından bakıldığında methiye bölümü dilin en ağır olduğu bölümdür. Genellikle kasidelerin çoğunda da durum böyledir. Methiyede şair ikiden çok kelimeden oluşan uzun Farsça tamlamaları, Arapça, Farsça kelimeleri sıklıkla kullanmıştır. Telmih, teşbih, tezat, tenasüp, mübalağa gibi sanatlara başvurulmuştur. "Ayağına yüz sürmek, eteğine yüz sürmek, bayram etmek, vebal almak" vb. deyimlere de yer verilmiştir.

Vehbî'nin Divanı'nda şairin Koca Râgıp Paşa'ya yazdığı ıydiye kaside dışında iki ıydiye daha bulunmaktadır. Bunlardan biri III. Selim'e yazılan 49 beyitlik kaside diğeri de Şeyhülislam Mehmet Kâmil Efendi'ye Eskizağra mansıbı için yazılan 26

beyitlik ıydiyedir (Yenikale, 2011, s. 27-28). Vehbî'nin III. Selim için yazdığı ıydiye ramazaniyelerdeki gibi hilalle ilgili tasvirleri dolayısıyla kayda değerdir (Uzun, 1999, s. 223). Aşağıda Vehbî'nin Râgıp Paşa'ya yazdığı ıydiye kasidesiyi ve bugünün diline çevirisini veriyoruz:

‘İYDİYE BE-MERHÛM RÂGİB PAŞA

(Fe’ilâtün / Fe’ilâtün / Fe’ilâtün / Fe’ilün)

1 Cebhe-i ‘îd-i sa’îd üzre edip ‘arz-ı cemâl
Ham-ı ebrûsunu gösterdi hilâl-i şevvâl

(Şevvâl hilali, kutlu bayramın alında (menzilinde), yüzünü ortaya çıkarıp kaşının kıvrımını gösterdi)

Beyitte şevvâl² hilâlinin görünmesinin bayramın gelişini müjdelemesine dair bir tasvir yapılmıştır. Şevval hilali kişileştirilmiş, şekil özelliğiyle kıvrımlı bir kaşa benzetilmiştir.

2 Ne hilâl ehl-i diliñ câm-ı hilâlî-âsâ
Sînesin cûş-ı neşât ile eder mâl-â-mâl

(Ne hilal! Gönül ehlinin sinisini hilal kadehi gibi sevinç coşkusuyla dopdolu eder)

Hilalin özellikleri anlatılmaya devam edilmiş, ortaya çıkmasıyla gönül ehlinin hilâlî kadehten³ coşmaları gibi coşkuya kapılmalarına işaret edilmiştir. Bayram coşkusunun gücü vurgulanmıştır.

3 Ne hilâl eyledi şîrîn-dehen-i şîr ü şeker
Tıfl-ı bî-dâye-i dil eyler iken istihlâl

(Ne hilal! Gönülün dadısız çocuğu doğar doğmaz ağlarken şeker ve sütle ağzını tatlandırdı)

Hilalin güçlü etkisiyle ilgili benzetme ve hayallere yer verilerek, dadısız bir çocuğa benzeyen gönülün hilalin ortaya çıkmasıyla birden bire sanki süt ve şekerle beslenmiş, ilgi görmüş gibi canlandığına dikkat çekilmiştir.

4 Müjde-i ‘îdi bu şehre getirip bir gecede
Râh-ı yek-mâheyi tayy etdi ‘ale’l-isti’câl

(Bir gecede bayram müjdesini bu şehre getirip bir aylık yolu aceleyle geçirdi)

Hilal ortaya çıkarak bir gecede bayram müjdesini getirip bir aylık yolu (bir ay süren ramazan günlerini) aceleyle tamamlamıştır. Bayram hilalinin Ramazanın bittiğini haber verdiği belirtilmiştir.

² Şevval ayı Arabi ayların onuncusudur, ilk üç günü şeker bayramıdır.

³ Kadeh çeşitleri arasında hilalle kurulan benzerlik nedeniyle hilâlî kadeh de sayılır. Bu konuda bk. Cemal Kurnaz, “Câm” mad., *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yaynevi, C. 7, İstanbul, 1993, s. 41-42.

5 Eder âfâka selâm-ı meh-i 'îdi teblîg

İnhinâ sûreti gösterse 'aceb mi o hilâl

(Ufuklara bayram ayının selamını bildirir, o hilal yay şeklini gösterse tuhaf mı?)

Hilal görünerek bayram ayının selamını her yere duyurmuştur, bu nedenle onun yay gibi eğilip bütün ufukları kaplamasına şaşılmaz. Çünkü hilal zaten şekil olarak da yaya benzer.

6 'Îd-i destûr-ı felek-rif'ati tebrîke gelip

Vech-i ta'zîm ile dâmânına eyler rû-mâl

(Yüce felek izinle bayramını kutlamaya gelip saygısı sebebiyle (Paşa'nın) eteğine yüz sürer)

Hilal'in feleğin izniyle bayram kutlamasına gelip saygıyla Paşa'nın eteğine yüz sürdüğü söylenerek, hilale ilgili beyitlerin ardından Râgıp Paşa'nın övgüsüne, methiyeye geçilmiştir.

7 Dâmen-i lafzına rû-mâl ile ya'nî meh-i 'îd

Mihr-i fazlından olur muktebes-i nûr-ı kemâl

(Yani bayram ayı (Paşa'nın) sözünün eteğine yüz sürmekle faziletinin güneşinden olgunluk nuru almış olur)

Bayram ayı (Paşa'nın) söz eteğine yüz sürerek fazilet güneşinden olgunluk nuru almış olur ifadesiyle de methiye devam eder. Râgıp Paşa'nın olgunluk ve faziletine dikkat çekilir.

8 Âsaf-ı saf-şiken ü safder-i Cem-mertebe kim

Böyle tahrîr eder evsâfîm Vassâf-ı hayâl

(Düşman saflarını bozan vezir ve düşman saflarını yaran Cem mertebeli yiğit, Vassâf-ı hayâl özelliklerini böyle yazar)

Beyitte, Paşa'nın düşman karşısındaki yiğitliğine, kahramanlığına işaret edilmiştir. Cem gibi yiğit olduğu vurgulanırken, Vassâf'ın Hayâl-i Behcet-âbâd (İpşirli, 2012, s. 560) adıyla bilinen, yöneticilerin özelliklerine değinen, nasihâtnâme türü eserine ve devlet adamlarının sahip olması gereken niteliklere de gönderme yapılmıştır.

9 Sadr-ı dîn-perver-i hem-nâm-ı Resûlü's-sakaleyn

Râgıb-ı hayr u rızâ-cû-yı Hudâ-yı müte'âl

(İnsan ve cinlerin peygamberi, Hz. Muhammed ile adı bir olan, dine hizmet ve yardım eden sadrazam, yüce Allah'ın rızasını arayan ve hayırlı Râgıp)

Râgıp Paşa'nın dine hizmet eden, inançlı ve Allah'ın rızasını kazanmaya çalışan bir kimse olduğu vurgulanmıştır.

10 Feyz-yâb-ı eser-i mebde'-i feyyâz-ı hred

Cümle ef'âl-i pesendîde-i 'akl-ı fa''âl

(Akıl bolluğunun başlangıcının etkisiyle feyiz bulan; bütün işleyen, yapıcı aklın, beğenilmiş işleri)

Paşa'nın övgüsüne devam edilmiş ve akılcı davranarak beğenilen işler yaptığı anlatılmıştır.

11 Dikkat-i re'yi olup sâni-i 'Akl-ı Evvel
Zât-ı vâlâ-güheri cevher-i zâtfiye misâl

(Kararlarının inceliği, isabeti ile akl-ı evvelin ikincisi (gibi) değeri yüce zâtı, zâti cevhere örnek olup..)

İsabetli kararlar veren Paşa'nın bu kararlarıyla övgüyü hak ettiği belirtilmiştir.

12 Müncelî âyine-i tab'ına her sûretde
Hüsn-i tedbîre muvâfık ne ise sûret-i hâl

(İçinde bulunulan hâle, yerinde tedbire ne uygun ise, her şekli yaradılışının aynasında parlar. Yani yaradılışı, içinde bulunulan duruma uygun, yerinde çözümler bulmaya müsaittir)

Bu beyitte Koca Râgıp Paşa'nın yaradılıştan gelen, içinde bulunulan duruma uygun, yerinde kararlar verip çözüm üretme kabiliyetine sahip olduğu ifade edilmiştir.

13 Pertev-i lutfu ziyâ-bahş-ı meh ü mihr olsa
Tâ ebed ola masûn-ı eser-i naks u zevâl

(Cömertliğinin, lutfunun aydınlığı güneş ve ayın aydınlığını verse, sonsuza kadar bitme ve eksilme belirtisinden korunmuştur, sağlamdır)

Paşa'nın lutfunun aydınlığının çokluğu, mübalağa yapılarak, "güneşe ve aya sonsuza kadar ışık verse tükenmez" denilerek anlatılmıştır.

14 Vüzerâdan bu kemâlâta kim olmuş mazhar
Aña nisbet ile nâkıs görünür İbn-i Kemâl

(Vezirlerden bu olgunluklara kim sahip olmuş? Ona kıyasla İbn-i Kemâl eksik görünür)

Vezirler içinde Koca Râgıp Paşa'nın olgunluğuyla müstesna bir yere sahip olduğu, İbn-i Kemal'in olgunluğunun bile Paşa'nın olgunluğu yanında eksik kalacağı söylenerek dile getirilmiştir. İbn-i Kemal'e⁴ telmih yapılmış ve onunla kıyaslanmıştır.

15 Şi'r-i hikmet-eseri râz-küşâ-yı i'câz
Tavr-ı inşâ-yı füsûn-perveridir sihr-i helâl

(Hikmet eseri şiiri icaz sırlarını açar, büyüleyici inşâ üslubu sihr-i helal gibidir)

Koca Râgıp Paşa'nın hikemî şiir yazdığı ve inşâ üslubunun özelliği anlatılmıştır. Böylece Paşa'nın şiir ve inşâ konusundaki yeteneğine dikkat çekilmiştir.

16 Fazl u 'irfâmı egerçi mesel-i sâ'irdir

⁴ Şeyhülislâm, tarih yazarı Kemalpaşazâde adıyla bilinen âlim, şair. Bu konuda bk. Şerafettin Turan, "Kemalpaşazâde" mad. *DİA*, C. 25, Diyanet Vakfı Yayınevi, Ankara, 2002, s. 238-240 vd.

Darb-ı şemşîri de ‘âlemde durûb-ı emsâl
(Fazilet ve irfanı her ne kadar (dillerde) dolaşan söz olsa da kılıcının vuruşu da dünyada atasözleri gibidir)

Paşa'nın fazilet ve irfanının dillere destan olduğu, kılıcının vuruşunun da atasözü gibi anlatıldığı söylenmiştir. Böylece hem faziletli bir devlet adamı olması hem de kahramanlığı övülmüştür.

17 Lutfi hâsiyyet-i iksîr verir hâke velî
Bâd-ı kahrı eder âteş gibi âbî iş'âl
(Cömertliği toprağa iksir özelliği verir, ancak kahrının rüzgârı suyu ateş gibi tutuşturur, alevlendirir)

Dört unsurdan yararlanılarak Paşa'nın kişilik özellikleri anlatılmıştır.

18 Dâverâ dâdgerâ sadr-ı mu'âllâ-kadrâ
Fahr eder pâyiñi takbîl ile ehl-i ikbâl
(Ey vezir! Ey insafli, adaletli, değeri yüce sadrazam, ikbal sahibi olanlar ayağını öpmekle övünür)

Koca Râgıp Paşa'nın insafli, adaletli, değerli bir sadrazam olduğu ve ikbal sahiplerinin dahi onun ayağını öpmekle övünecekleri söylenmiştir.

19 'Add olunsaydı 'ibâd-ı der-i iclâlînden
İbn-i 'Abbâd'a olurdu sebab-i câh u celâl
(Büyükük kapısının kulları, ibadet edenleri sayılsaydı, İbn-i Abbâd'a yücelik ve makam sebebi olurdu)
Râgıp Paşa'nın kullarıyla İbn-i Abbâd⁵ arasında bir kıyaslama yapılmış ve Paşa üstün tutulmuştur.

20 Kâle-i yek-şebe-i nazmımı çespân diyemem
Düş-ı evsâfîña ey âsaf-ı zîbende-hisâl
(Ey huyları güzel, süslü vezir, vasıflarının omzuna, şiirimin bir gecelik kumaşı uygun diyemem)

Şair, şiirindeki övgülerin değerli bir kimse olan Paşa'nın vasıflarını anlatmak için çok uygun olduğunu söyleyemeyeceğini belirtir.

21 Bârî dâmânîni takbîl ü du'â zeylinde
Edeyim bir gazel-i pâk ile tezyîl-i makâl
(Bâri eteğini öpeyim ve dua devamında temiz bir gazel ile söze devam edeyim, sözü sürdüreyim)

Sözünü bir gazelle sürdürmek istediğini dile getiren şair, tegazzüle geçer.

⁵ Muhtemelen burada Abbâdî hanedanının kurucusu şair ve âlim devlet adamına gönderme yapılmıştır. Bu konuda bk. Mehmet Özdemir, "İbn-i Abbâd, Ebü'l-Kâsım" mad. *DİA*, C. 19, Diyanet Vakfı Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 265-266.

22 Reng-i ruhsârîna uymuş ne güzel câme-i al

Gonçe-i hüsn idiñ açmış seni bu gülgülü şâl

(Yanağının rengine kırmızı elbise ne güzel uymuş. Güzellik goncasıydın bu güllü, gül renkli şal seni açmış)

Sevgilinin yanağının rengiyle kırmızı elbise renk bakımından birbirine uymuş, güzellik goncası olan sevgiliye gül renkli şal da çok yakışmıştır.

23 Gerden-i sîmiñi seyr etmege pek müştâkız

Şâlı nâz ile sarıp boynuña gel alma vebâl

(Gümüş rengi gerdanını seyr etmeye çok özlem duyuyoruz. Boynuna naz ile şalı sarıp gel vebal alma)

Sevgilinin gerdanına özlem duyan âşık, onun gerdanını şalla kapatıp görmesini engellemesini istemez. Boyuna nazla şal almak, âşığa eziyet edip onun gerdanı görmesini engellemek nedeniyle vebal almak olarak değerlendirilmiştir.

24 Bize bozdurdu ‘akîdeyle siyâmı ol şûh

Bûse-i nukl-i lebi bezme edip nakl-i nevâl

(O şuh, dudağının mezesinin busesini meclise bahşış olarak gönderip yeminle bize orucu bozdurdu)

Şuh sevgili meclise busesini meze niyetine bahşış olarak gönderip âşıkların yeminini ve oruçlarını bozdurmuştur.

25 Micmer-i ‘aşka koyup yakdı dil-i ‘uşşâkı

Âteşin ruhları üstündeki ‘anber gibi hâl

(Ateşten yanakları üzerindeki anber gibi ben, âşıkların gönüllerini aşk buhurdanına koyup yakdı)

Sevgilinin ateş yanakları üzerindeki amber ben âşıkların gönünü aşk buhurdanına koyup yakdı.

26 Vehbiyâ rûze-i hicrâna tahammül müşkil

‘Âkıbet olmasa ger vâsıta-i ‘îd-i visâl

(Ey Vehbî! Ayrılık orucuna tahammül zor. Eğer sonunda kavuşma bayramına aracı olmasa)

Şair, eğer sonunda kavuşma bayramına vesile olduğu bilinmezse ayrılık orucuna dayanmak zor diyerek ayrılığa ancak kavuşma umuduyla tahammül edilebileceğini söyler.

27 Yüz sürüp pâyına ol âsafîñ etdiñ bayram

Turmayıp hayr-du’â resmini eyle ikmâl

(O vezirin ayağına yüz sürüp bayram ettin. Durmayıp hayır dua usulünü eksiksiz yerine getir, tamamla)

“O vezirin ayağına yüz sürüp bayram ettin durma hayır dua etme usulünü tamamla” diyerek şair, bu beyitten sonra duaya geçer.

28 Müjde-i 'îd ile tâ böyle gelip âfâka
Neşr-i envâr-ı meserret ede mâh-ı şevvâl

(Bayram müjdesiyle böyle ta ufuklara gelip şevval ayı sevinç nurlarını yayılmış ede)

Şevval ayı ta ufuklara kadar bayram müjdesiyle gelip sevinç nurlarını her yere yaysın.

29 Müteyemmin ede Hak 'îd-i sa'îdin her dem
Rûzu 'îd ü şebi Kadr ola hezârân meh ü sâl

(Her zaman Allah mutlu bayramını uğurlu ede. Binlerce ay ve yıl gündüzü bayram ve gecesi Kadir ola)

Beytte her zaman bayramın mutluluk ve huzur verici olması, binlerce ay ve yıl gündüzlerin bayram gecelerin Kadir gibi olması temenni edilmiştir.

Sonuç

Koca Râgıp Paşa döneminin önemli görevler üstlenmiş devlet adamı olması ve şair kimliği dolayısıyla kendisine saygı ve sevgi duyulan bir şahsiyettir. Râgıp Paşa'nın gerek zamanının devlet adamları gerekse âlim ve şairleriyle olan yakınlığı da onun değerini ve ilgi gördüğünü kanıtlamaktadır. Râgıp Paşa'ya verilen değer en önemli kanıtlarından biri de çağdaşı ya da dostu olan şairlerin onun için yazdığı şiirlerdir. Sünbülzâde Vehbî'nin Râgıp Paşa için yazdığı incelediğimiz ıydiye de bu tür örneklerdendir. Vehbî, yazdığı ıydiye kasideyle Râgıp Paşa'nın kişilik özelliklerini, hikmet ve hikemî şiirle olan bağlantısını çağrıştıracak şekilde bazı tarihî kişilere ve onların özelliklerine de göndermeler yaparak anlatmaya çalışmıştır. Onun olgunluğuna, yerinde kararlarına, aklına, hikmetli şiirlerine, inşâ üslubuna, sanatlı söz söyleme kabiliyetine, devlet adamı olarak değerine dair düşüncelerini geleneksel telmih, motif ve benzetmelerden yararlanarak ifade etmiştir. Şiiriyle Râgıp Paşa için iyi dileklerini ortaya koyarak Paşa'ya verdiği değeri ve ona duyduğu saygıyı dile getirmiştir.

Şair ve devlet adamı kimliğine sahip Koca Râgıp Paşa gibi tarihî şahsiyetlerin hayatı ve kişilik özellikleriyle ilgili yeterince bilinmeyen yönlerin ortaya çıkarılmasında söz konusu kimseler için şair dostlarının veya çağdaşlarının yazdıkları değerlidir. Sünbülzâde Vehbî, Haşmet, Fıtnat gibi Paşa'nın çevresindeki kişilerin Paşa'ya yazdıkları onun hayatıyla ilgili ipuçlarına ulaşılmasına az da olsa katkıda bulunacaktır.

Sonuç olarak, divan edebiyatı dönemine ait edebî metinler, özellikle tarihî ve sosyal arka planın daha geniş olduğu düşünülen kasideler, dikkatli bir gözle incelendiğinde, tarihsel bilgiler açısından değerlendirildiğinde, şair ve devlet adamı kimliği olan tarihî şahsiyetlerin tanınmasında ve bazı özelliklerinin belirlenmesinde, onların kişilik ve kimliklerine dair bilgiler edinilmesinde önemlidir diyebiliriz.

Kaynaklar

Aydemir, Y, (2002), "Türk Edebiyatında Kaside", *Bilig Yaz*, S. 22, s. 133-168.

Aydiner, M, (2007), "Râgıp Paşa" mad., *DİA*, C.34, Diyanet Vakfı Yayınevi, İstanbul, s. 403-406.

Çavuşoğlu, M, (1986), “Kasîde”, *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, S. 415-416-417, TDK Yay., Ankara, s. 17-77.

Demirbağ, Ö, (1999), *Koca Râgıb Paşa ve Dîvân-ı Râgıb*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Van.

Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VIII, (2013), *Kasîdeye Medhiye: Biçime, İşleve ve Muhtevaya Dair Tespitler*, Hazırlayanlar: Hatice Aynur, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, Ali Emre Özyıldırım, Klasik Yayınları, İstanbul.

İpşirli, M, (2012), “Vassâf Abdullah Efendi” mad., *DİA*, C.42, Diyanet Vakfı Yayınevi, İstanbul, s. 559-560.

Karavelioğlu, M. A. (2007), “Klasik Türk Edebiyatında Kaside”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Eski Türk Edebiyatı Tarihi I*, C. 5, S. 9, Bilim ve Sanat Vakfı, İstanbul, s. 253-270.

Kesik, B, (2009), “Koca Râgıb Paşa’nın Şiirlerinde Sebki Hindî Tesiri”, *Gaziosman Paşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 2, Eskişehir, s.150-169.

_____, (2013), “Koca Râgıb Paşa’nın Şiirlerinde Hikemî Tarz”, *Ahmet Atilla Şentürk Armağanı*, Akademik Kitaplar, İstanbul, s.435-456.

Kurnaz, C, (1993), “Câm” mad., *DİA*, C. 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, İstanbul, s. 41-42.

Kuru, S. S, (2010), “Sünbül-zâde Vehbî” mad., *DİA*, C.38, Diyanet Vakfı Yayınevi, İstanbul, s. 140-141.

Mazıoğlu, H, (1992), *Nedim’in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik*, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.

Mengi, M, (2010), “18. yüzyıl Kasideciliğine ve Gazelciliğine Değişim Penceresinden Bakış”, *Divan Şiiri Yazıları*, 2. Baskı, Akçağ Yay. Ankara, s.148-162.

Özdemir, M, (1999), “İbn-i Abbâd, Ebü’l-Kâsım” mad. *DİA*, C. 19, Diyanet Vakfı Yayınevi, İstanbul, s. 265-266.

Pala, İ, (2001), “Kaside” mad., *DİA*, C. 24, Diyanet Vakfı Yayınevi, İstanbul, s. 564-566.

Sünbül-zâde Vehbî, (2011), *Dîvân*, (haz. Ahmet Yenikale), Ukde Yayınları, Kahramanmaraş.

Şentürk, A. A- Kartal A, (2004), *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yay., İstanbul.

Tökel, D. A, (2005), “Türk Cihân Hâkimiyeti İdealinin ve Sosyal Hayatın Önemli Bir Vesikası Olarak Kasideler”, *Millî Eğitim Dergisi*, Yıl: 33, S. 166, Ankara, s. 1-18.

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 4, 2016, Sayfa 83-96

Turan, Ş, (2002), “Kemalpaşazâde” mad. *DİA*, C. 25, Diyanet Vakfı Yayınevi, Ankara, s. 238-240.

Uzun, M, (1999), “İydiyye” mad. *DİA*, C.19, Diyanet Vakfı Yayınevi, İstanbul, s. 222-224.

Yorulmaz, H, (1998), *Koca Ragıp Paşa*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Yüksel, S, (1974), “Koca Ragıp Paşa'nın Bilinmeyen Gazelleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Enstitüsü, Türkoloji Dergisi*, C. 6, S. I, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, s. 77-80.

_____, (1977a), “Koca Ragıp Paşa'nın Sanatında ve Yaşantısında Haşmet'in ve Fitnat'ın Yerleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, C. 7, S. I, Ankara, s. 23-33.

_____, (1977b), “Koca Ragıp Paşa'nın Ramazâniyyesi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, C. 7, S. I, Ankara, s. 44-46.